Олена Теліга

ЯКИМИ НАС ПРАГНЕТЕ?

Стаття

[Стаття написана у Варшаві. Вперше надрукована у "Віснику", жовтень 1935.]

Від славних майстрів, що різьбили статуї грецьких і римських богинь, через великих італійських малярів з їх мадоннами, через співця Беатріче, аж до свобідних жінок Ґотьє, Арцибашева, Льоренса, Пітіґрілі й сов'єтських письменників, великі і малі мистці все намагалися віддати в своїх творах той тип жінки, що відповідав би на питання: який є їх ідеал? Якою вони її бажали б бачити?

І в нашій літературі хотілося б поставити авторам це питання: якими ж ви прагнете нас бачити? Хотілося б відшукати тип жінки, найбільш відповідний нашій добі.

Але в хаосі жіночих типів нашого письменства нема майже ні одного окресленого, живого і дійсно позитивного образу.

І ось, мимоволі, приходить до голови думка: чи можна мистцям-мужчинам задавати питання — якими нас прагнете? — коли вони самі, здається, не можуть на це відповісти...

Правда, часом де-не-де пролунають чиїсь мужеські слова про жіночу крицевість, про Жанну д'Арк і Марію Стюарт. Часом, все частіше, вириваються закиди на адресу української жінки-рабині. Але всі ці слова

— лише припадкова, декляративна сторона сучасного мужеського погляду, вимушена данина добі; в дійсності ж їхній інстинкт мужчин захоплюється зовсім іншими жінками.

І тоді, коли наша література, зокрема поезія, за останні десятиліття пішла наперед велетенським кроком, жіночі типи в ній залишилися незмінні, лише трішечки підмальовані на більш модні кольори. Є це — 1) жінка-рабиня і 2) жінка-вамп. Обидва, не дивлячись на свою нібито протилежність, властиво кажучи, є тим самим типом жінки, що з'являється лише джерелом хвилевої насолоди й увигіднення життя в найпримітивнішому розумінні того слова. І рабиня, і "вамп" виключають пошану до жінки.

Є, щоправда, і третя відміна: різка, енергійна, позбавлена сентименту, "жінка-товариш". Але ця відміна має переважно так мало жіночости, що — викликаючи пошану — ніколи не викликає любови й адорації.

Жінка-рабиня... її повно в творах наших письменників і попередніх, і сучасних. Це тип сабінки, підвладної своєму панові й окруженню, якої все життя віддається лише мужчині і дітям, і яку цілий прекрасний Божий світ, що лежить з усіма своїми принадами й небезпеками за межею її кохання, пристрасти або вузько-родинних обов'язків, — не лише не манить, а просто лякає.

Такі жінки визирають із творів Гоголя, в постаті жінки Тараса Бульби й їй подібних, із оповідань Стефаника. В романах Винниченка втілюються вони в пишних красунь "з округлими коров'ячими очима". Виглядає вона і з "Марії" Самчука, і з повістей Дудка, і з гуцульських новель Єндика.

В нашій поезії — те саме.

Жінка-українка є там завжди в постаті рабині, що віддає тіло і душу першому зустрічному.

Українські візантійські очі

Як я знаю ваш нещирий зір!

В сонних рухах, роблено-дівочих,

Ще прадавнє, вроджене — ясир.

Так каже найвизначніший поет нашої доби [Авторка цитує Євгена Маланюка] в своїх, блискучих формою і глибоких думкою, віршах. І ці рядки невипадкові. Жінка-українка в його творах — завжди самиця, для якої поза її тілом не існує нічого іншого.

Це рабиня.

Кожному, хто схоче,

Дике тіло, що кохає гніт.

Бо в неї: "в кожнім зламі звірина, жагою тварною регоче". Правда, ця самиця в поета має різні відміни. Часом втілюється в спокійну жінку-дружину, але й тоді її образ викликає жах своєю мертвотою і бездушністю.

А поруч, як весталка сонна,

Вартує жертовник вона

Проста, земна моя мадонна,

Проста, земна моя жона.

Або:

Хай не Джоконда ти й не Клеопатра —

Проста жінка землі, —

Під історичним вітром ватра

Не загаса у млі.

Цій простій жінці землі не зрозуміти нічого, що виходить за межі її кімнати:

Що ж тобі? лиш співати і плакать,

Колисати дитину бурлаки.

Коли доводиться читати ці рядки, то робиться моторошно від того образу родинного вогнища. Здається, що опиняєшся в якійсь старій Обломовці, де жінки вешталися з одного кута до іншого, мляві, невдягнені і запухлі від сну.

Часом така жінка-рабиня хоче стати "вампом". Але це лише для того, щоб свою безсилість віддати вибраному мужчині.

У м'язах тих співала творча сила,

Тремтіла тьма. Ще ніч лежала ниць,

Як ворогом підіслана Даліла

Ввійшла в намет — мою підтяти міць.

Та найчастіше вона лише рабиня: "безсила, безвладна, п'яна і німа", що прагне лише "сонних пестощів", байдуже чиїх, плодить дітей, "мов

дурних курчат" — теж байдуже чиїх, і сонно підтримує — байдуже чию — ватру.

Є в нашого поета й інша жінка: вільна, горда, вірна. Але хто ж тоді вона? Невже ж теж українка?

Але ж ні!

Вона — скандинавка. В ході її вітер фіорду

Вона від варягів, що ними збудилася Русь.

І крок її криця. І рух її вірний і гордий,

І в погляді синім пізнав я відвічну сестру.

В українській жінці поет чомусь не знайшов ні сестри, ні надхнення, нічого, що варте пошани.

Отсей зелений зір змії

Вже зрадив відьму і повію.

Це — очі українки.

Уста, що їх забарвив яд,

Це не окраса, а образа.

Це — її уста.

... Нечисте тіло

Отруєне мертвотою душі.

Це ціла вона. Українська жінка. Анти-Марія поета. Невже ж дійсно, лише в Скандинавії, в коханій під пристрастю ясно сяє сестра? А коли це дійсно так, як каже поет, то чи не тому в нас нема скандинавок, що нема і вікінгів? Бо, бачимо ще в поета такі рядки:

Витай же, витай, синєока, варязькая Ладо!

Дніпровська Еллада чекає вже тисячу літ.

Осяй, опануй і надхни її древнюю владу

Над білим безмежжям одітої снігом землі.

Що це? Це ж запрошення чужинки на той трон, що належить лише українці? Може українська жінка ще не зуміла зайняти належне їй місце, але панувати на своїй землі і в українській родині повинна лише вона.

Чи це шукання ідеалу жінки серед чужих не є цілковитою зневірою в українці? Чи не нагадує воно аналогічних шукань Турґєнєва, Ґончарова за активним мужчиною в чужинців (Інсаров, Штольц)? Чи не нагадує це захоплення російською жінкою в деяких західньоевропейських авторів (Th. Mann, Claudet Anet).

Але коли мужчина зневірився в українській жінці за її вдачу "рабині", коли він з такою погордою, зрештою — заслуженою, ставиться до жінок, що дозволяють себе брати в ясир першому-ліпшому наїздникові, то яке ж оправдання має мужчина для себе, коли маніфестує своє бажання бути рабом чужинки ("Осяй! Опануй!")?

Чи не міститься в такім відношенні погорда до української жінки і чи не це відношення часом штовхає її шукати чогось більш вартіснішого в чужинця?

Та Маланюк, не давши позитивного образу української жінки, принаймні геніяльно відтворив всю огиду української жінки типу рабині, Анти-Марії і, зжахнувшися сам, зумів викликати і в інших жах перед тим образом.

Те саме можна сказати і про Мосендза. Менш нагально, в більш стриманих і лицарських виразах, але так само переконуюче, змальовує він усю зайвість і безпросвітну сірість такої жінки, що лише валиться тяжкою колодою на дорозі мужчини до його мети. Що вміє лише затримувати свого пана, переповідати йому свої "безбарвні, пласкі жалі" ("Уста неціловані"), або мріяти біля нього про такі ж "безбарвні, пласкі" радощі ("Анти-Марія").

І в Мосендза жінка є лише Анти-Марією, яка не вміє кинути всіх своїх поривів в один рвучкий потік з поривами вибраного мужчини і пливти біля нього, вперто й сміливо, не вішаючися тяжким каменем йому на шию в небезпечних місцях того потоку.

Отже, нема нічого дивного, що той мужчина воліє бути сам зі своєю тяжкою дорогою і прекрасною метою, без сонної рабині при своєму боці.

На жаль, в той час, коли Маланюк і Мосендз обурюються і борються з таким типом жінки, інші наші поети захоплюються власне ним.

Не сто літ тому, а в 1933 році, видає В. Пачовський свої "Перли", (які, зазначено в передмові, мають "постійну вартість для національної культури"), де сам подивляє і хоче, щоб інші подивляли Галю

"В білім ліжку, у неґліжку, у неґліжку, гей!"

або Дзюню, що готова його надхнути на вбивство, бо...

"Пускає з чаром любки, з груди-білосніжки, дві голубки, спняті в грудний бюст"(!).

Поза Галями і Дзюнями, що танцюють на балях, ходять в "неґліжку" і прагнуть "добре" вийти заміж (молодша ґенерація), є ще там і тип жінки-матері. Всі ці шляхетні "мамці" в перлах, мріють лише про одне: видати "добре" заміж, але вже не себе, а своїх Галь і Дзюнь. І наші наймолодші, часом і талановиті поети, мабуть не бачать інших жінок. Тому від їхньої еротики не віє глибокою, сильною пристрастю, лише сальоновим фліртом, або "хвилевим шалом" — здрібнілими почуваннями, вартими тих дрібних героїнь, до яких вони скеровуються (Дригинич, Чернява).

Та все ж в нашій поезії останній час лунають хоч окремі голоси, що відштовхують від себе бездушну жінку-рабиню. Натомість в прозі бачимо дійсну вакханалію з сабінками і вампами третьорядної якости (Винниченко, Крижанівський, Чернява). Рабиня є там модною, як ніколи.

Щось подібного бачимо ми і в нашій пресі. Загальна думка дуже часто плутає погляди фашистів на ролю жінки зі старопруським поглядом славнозвісних 4 K: Kleider, Kuche, Kinder, Kirche. І дійсно, не один з тих, що зі снобізму чіпляє собі фашистівську відзнаку, без глибшого розуміння того руху, впадає в ту плутанину: переносить погляд фашистів на ролю жінки з того ґрунту, на якім він зріс, на зовсім відмінний — наш.

" Перемога " (ч. 16, 1934 р.) ніби зазначує, що жінка повинна дбати про "збереження і поширення ґатунку, отже родів, племен, націй", але це говориться лише між іншим, цей постулят нерозвинений. Натомість підкреслюється, що найбільшим завданням жінки є "придбання дітей, синів". Яких дітей, яких синів — про це нема ні слова...

Виразно підкреслюється, що жінка не повинна бути товаришкою життя, лише матір'ю, але знов без відповіді на питання: матір'ю кого? Далі зазначується, що жінка має дбати про "фізичне збереження раси". Лише фізичне. Чи ж не замала така роля для жінки? І як тут не згадати славнозвісні 4 K!

Завдяки фемінізмові "жінка перестає думати про інтерес родини". Цілком слушно. Але навіть не феміністка, а якраз така жінка, що думає про інтерес родини — коли його хибно розуміє, може стати матір'ю яничар, тим скорше, чим більше вона про той інтерес родини дбає.

"Одним з неминучих результатів розвитку фемінізму є смерть — фізичне вимирання нації". Безперечно. Але одним з результатів постуляту "жінка-мати, яка дбає лише про фізичне збереження раси", також може бути смерть, коли не фізична, то не менш від неї страшна — духова, денаціоналізація. Загальні вирази про жінку, як "приятеля-друга", не прецизують погляду на таку важну справу. Треба ще більш рішуче відгородитися не лише від фемінізму (амазонства), але й від чотирьох К, що відгомоном грають навіть серед тих, які того зрікаються.

Та оскільки " Перемога ", хоч не зовсім ясно, то принаймні цілком поважно, старається розв'язати ці питання, то, на жаль, цього не можна сказати про інші органи нашої преси. " Назустріч ", наприклад, в спеціяльному числі, присвяченому жінці (ч. 12, 1934 р.) надзвичайно легковажним, кокетерійно-фрівольним тоном, повторює під маскою модернізму, передпотопові погляди на жінку-куховарку ("мати") і "любку", що має мужчин для своїх "щоденних примх" (чи себе лише для примх мужчини?). "Єва чи еманципантка — між цими двома типами мусите вибирати"! Так нібито й один, і другий вже не перестарівся смертельно...

Чи славнозвісні 4 К є дійсно правдивим поглядом фашизму на ролю жінки — про це нижче. А наразі поставимо питання: чи справді, найшляхетніше завдання з тих чотирьох К виховання дітей — може бути в нас, на нашому ґрунті, єдиним завданням жінки? Чи вона до того приготована?

Чи в стані вона виховати свідомих дітей нації, а не "дурних курчат", коли на загально прийняту думку, була вона до цього часу лише "байстрюча мати яничар"? Чи може вона від одних фашистівських гасел,

як від дотику чудодійної палиці, перетворюватися з матері яничар і "дурних курчат" в героїчну матір відважних Ґракхів?

Ні, в нас ще замало матеріялу на матерей Ґракхів. До цього часу, на жаль, ще велика частина наших матерей, бодай, як твердять наші поети, постала з цілком іншого матеріялу.

Мати в "Науці" Руданського вчить свого сина стелитися, гнутися, коли того вимагає вигода. В "Синах" Стефаника бачимо матір, що з німим докором дивиться на синів, які тікають з-під рідної стріхи боронити рідну землю.

Безперечно, не одна з українських матерей показалася в останні переломові роки — на висоті свого завдання. З їх домових вогнищ вийшла молода ґенерація, повна самопосвяти. Але теж не одна з цієї ґенерації знає скільки труду її коштує вирватися зі свого Андромахівського родинного вогнища.

Та, на жаль, якраз жіночий тип цього окруження став типом нашої літератури. Значить, і досі існує він масово, не перевівся цілковито, оскільки його образ і дотепер страшить в нашім письменстві.

Доручати такій Андромасі, як ударне завдання, родину і формування будучих поколінь, криє небезпеку і для теперішніх поколінь. Оскільки жінка типу матері Ґракхів, або Жанни д'Арк робить, як казав Б. Шов — з овець мужчин, то тип Андромахи навпаки, робить з мужчин те, що робила з ними Цирцея...

Коли ж від такої жінки вимагається бути лише матір'ю і жінкою, то для неї буде далеко важнішою рідна стріха від рідної землі. А дітей своїх (а часом і чоловіка) виховає вона "по своєму образу і подобію" на героїв боротьби за життєві вигоди і за всякі, для того потрібні, компроміси. Тоді її прив'язання до свого тіснішого колективу — родини, не раз штовхне її до зради ширшого колективу — нації.

Так буде завжди, доки кожна українка не навчиться дивитися на чоловіка, дітей, а головне на саму себе, не лише як на сторожів домашнього вогнища, а передусім — як на сторожів цілости, щастя і могутности більшої родини — нації. Ось тому фашистівські погляди неможливо живцем переносити на наш ґрунт. Бо українська жінка не сміє замкнутися в своєму теремі і відірватися від цілого многобарвного світу, що лежить поза ним, доки вона цілком не збагне всіх суворих і жорстоких вимог, які той світ ставить до неї і до її родини.

Інакше вона буде зі свого терему входити до намету мужчини тільки на те, щоб "підтяти його міць", замість того, щоб її сталити; щоб відірвати його від сповнення свого обов'язку, затримати його при собі, а не пригадувати завжди ту годину, коли треба звивати намет і сідлати коня. Інакше буде вона завжди, як та мати козака Гоголя, лише припадати йому до стремен і заливатися гарячими сльозами — замість самій йому те стрем'я тримати.

Байдуже, що саме буде тим наметом: шатро вояка, чи пророка нової віри, плятформа трибуна, або просто кабінет лікаря чи вченого. А конем — хоч би трамвай, що має його везти до тих, що на нього чекають. В усіх випадках, роля жінки — величезна. Але це роля Хадіджі при Магометі, яка носила в собі "щось вічне" (Леся Українка). Це роля королеви Пруської, що гартувала ролю свого мужа в боротьбі з Наполеоном за визволення нації. Ані сабінка, ані "проста" жінка-мати тієї ролі не заграють.

Погірдливе, позбавлене пошани і чомусь, зненавидженої нашими авторами, ніжности, відношення до жінки, як до "сонної весталки", або до тієї, що дає лише "хвилевий шал", понижує, розслаблює і ломить порив до справді великого і справді мужеського в самого мужчини. Найліпшим доказом того є факт, що якраз в тих країнах, де мужчина є найбільшим мужчиною — в англо-саксонців — розвинена найбільша пошана до жінки і в суспільнім житті, і в літературі.

Помиляється той, хто бачить мужність в цинізмі і брутальності супроти жінок. Найбільш мужні і брутальні в боротьбі мужчини — герої Лондона, Кіплінґа, Моґама, Ґолсворти не соромляться виявити найглибшу любов і ніжність до жінки і самі прагнуть мати від неї правдиве, сильне почуття. Бо лише чергове захоплення, або "хвилевий шал" — для них є чимось тим, що понижує їхню мужеську гідність.

Коли ж зрозуміють, нарешті, наші автори, що лише велика любов і погорджена ними ніжність є правдивими сестрами крицевости, непохитности і сили?

Брутальне ж і цинічне відношення до жінки, як основна прикмета мужности і крицевости, це є спеціяльністю нашої літератури, взорованої на Арцибашеві (Винниченко, Крижанівський, Чернява). Чи афектація брутальности супроти "слабого полу" в героїв тих авторів не викликана бажанням самооправдання з браку тієї мужеської брутальности там, де її дійсно треба виявляти?

Мужчини в англо-саксонській і скандинавській літературі знають, де така брутальність на місці. Син мельника з "Вікторії", акий приймає всі удари з рук коханої дівчини без одного слова зневаги, не вагаючися, дає різку відправу сильнішим, від яких він залежить, мужчинам, коли вони на те заслужили. Героїзм, на який самозакохані "бруталі" нашої літератури абсолютно не здібні!

Такі "бруталі", річ природна, не можуть створити ніякого позитивного типу в літературі, а через неї і в житті. Бо ані в літературі, ані в житті, задля таких типів жінка не має найменшого бажання стати ліпшою. Та й однаково той тип мужчини волітиме завжди — гіршу.

Англо-саксонці ж і скандинавці створили позитивний тип. Це жінки Лондона, Кіплінґа, Льока, Ґолсворти. Це деякі жінки Гамсуна й Ібсена. Головна прикмета тієї ґалерії прекрасних жіночих образів — це їх

з'єднання жіночости з мужністю, а коханки з товаришем, що робить з них правдиву людину і прив'язує до них мужчину.

Так, наприклад, блискуче представлений той тип жінки в новелі Кіплінґа "Вілліям Завойовник", де молода дівчина почуває, що розчарується в мужчині, якого кохає, оскільки він відірветься хоч на один день від свого тяжкого обов'язку боротьби з голодом в Індії, і поверне до затишного намету, хоч би повернути туди і тягло його лише бажання побачити саме її.

Але минає небезпека — і вона кохає, сміється і плаче. Любить затишний дім, музику, танці і квіти. Таких жінок повно в англійській літературі і в житті. Кожна з них не раз супроводжає свого чоловіка в найнебезпечніших його підприємствах, але ніколи не стає амазонкою, позбавленою жіночого чару. Ледве минає небезпека — вона знов з тимчасової амазонки обертається в стопроцентову жінку, створюючи своєму чоловікові так потрібний йому "home".

Вона вміє з'єднувати собі любов мужа, приязнь і відданість інших. Вміє скрашувати безпросвітний не раз трагізм життя жіночою ґрацією і безжурним гумором. Вона вміє любити своїх дітей, але й виховати їх так, щоб вони любили свою батьківщину ще більше, як своїх батьків.

Наше далеке минуле мало не лише "безвладних" жінок, які покірно віддавали себе в ясир. Ще недавно, в своїй статті "Українська жінка в козацьку добу" І. Лоський пригадав нам цілий ряд героїчних постатей, що воліли смерть від неволі і сміливо йшли на ту смерть.

І тепер, в нашім житті, все частіше і частіше стрічаються жінки, що пірвали зі старим шабльоном "жінки-рабині" і більш новочасним "вампом". Сотні, тисячі молодих дівчат віддають всі свої думки, всю свою працю, і хотіли б віддати своє життя рідному краю. Сотні, тисячі жінок відійшли далеко від типу "сонної весталки", "простої земної мадонни". Та, на жаль, часом задалеко.

Бо багато серед них стало тепер суворими амазонками, мужчинами в спідницях, позбавленими всякої жіночости. Безперечно, вони можуть багато зробити для суспільности, але той викривлений, хоч часом і корисний, тип жінки ніколи не стане джерелом надхнення мужчини, який потребує поважности в чині й при праці, але ніжности й гумору — в перерві.

Чи не ця відміна сучасної жінки (однобічна амазонка) викликала до неї нехіть наших авторів? Чи не тому все частіше і частіше чутно голоси в нашій пресі, що закликають її назад, до дитячого покою і кухні в надії, що бодай там вона буде знов, хай примітивною, хай "простою", але жінкою!

Та невже ж наша сучасність не видала того прекрасного типу, якого взірець дає нам Кіплінґ? Ні, наші автори, мабуть, його просто переочили. Бож спостерегли його в нас чужинці і то навіть тоді, коли він зустрічався значно рідше.

Ось як виглядає жінка-українка в прекрасному вірші росіянина — Лєрмонтова:

На светския цепи,

На блеск упоительный бала,

Цветущия степи

Украйны ока променяла.

Но юга родного

На ней сохранилась примета

Среди ледяного,

Среди безпощадного света.

Как ночи Украйны

В мерцании звезд незакатных,

Исполнены тайны

Слова ее уст ароматных.

Прозрачны й сини,

Как небо тех стран ее глазки,

Как ветер пустыни

И нежат й жгут ея ласки.

И зреющей сливы

Румянец на щеках пушистых,

И солнца отливы

Играют в кудрях золотистых.

И следуя строго

Печальной отчизны примеру,

В надежду на Бога

Хранит она детскую веру.

Как племя родное,

У чуждых опоры не просит

И в гордом покое

Насмешку и зло переносит.

От дерзкаго взора

В ней страсти не вспыхнут пожаром,

Полюбит не скоро,

За то не розлюбит уж даром.

("Княгине Щербатовой")

Чи цей образ українки, що його нам накреслив чужинець, не є повною протилежністю тих рабинь, яких змальовують наші автори? Чи не нагадує він найліпші жіночі образи західньоевропейської літератури?

І цей тип існує й тепер. Він лише набрав більше сили й життя і вдягнувся в інший одяг, відповідний нашій добі. Його спостерегли й наші автори, а не лише чужинці, і впровадили його в літературу. Але як це не дивно, в літературу підбольшевицьку, наддніпрянську. В літературу, для якої він є, або бодай мусить бути, неґативним, чи просто замовчаним... Безсумнівний доказ його масовости в житті.

Отже, вони вже живуть на нашій землі ті жінки, що не є вже ані рабинями, ані амазонками! Їх вже є чимало, а буде ще більше, бо це якраз той тип, яким МИ прагнемо бути!

Не можу схарактеризувати його ліпше, як це зробив один англійський публіцист в "Дейлі-Мейл" (31.X.1933):

"Новий стиль героїнь... відвага, витривалість, бойовий дух, все це так само є частиною умундурування нової героїні, як і завзяте бажання стати знову жінкою, ледве минула конечність бою. Вона е відповіддю на потребу часу, віку, напруження, зусиль, бурхливої небезпеки і великих змін, коли тяжко навіджений долею мужчина відчуває, що потребує не лише сексуальну атракцію, а й вірного друга і союзника в боротьбі за життя".

Все ж те, що автор каже про сучасну європейську жінку, можна сказати про нову жінку-України:

"Українська жінка не виявляє жодної тенденції повернутися до старого типу — до жінки, слухняної мужчині рабині. Вона хоче дати мужчинам поконаної України нове серце, новий імпульс до нових зусиль і до — перемоги".

Такий тип жінки вже народився в Україні і непереможно, силоміць починає вдиратися до її літератури. Бурхливо вдерлася до неї блискуча Аґлая з "Вальдшнепів" Хвильового, дівчина, яка покликана до кипучої діяльности, "не тієї, що комсомолить в пустопорожнє, а тієї, що, скажемо, Перовська" (її ж слова). Дівчина, що цікавиться цілим широким світом і, збагнувши всі його жорстокі вимоги, прагне дати нове серце, сповнене любов'ю до батьківщини, мужчині, який такого серця не має.

Інші українські "фашистки" в большевицькій літературі теж з'єднують в собі діяльність, свідомість, чин, з правдивою жіночістю (Васса з " Першої весни " Г. Епіка).

Вони вже не є ніякими рабинями, але це їм не перешкоджає бути справжніми жінками "серед тисячі безхвостих пав" (" Вісті "). І тим більше з тривогою звертає увагу совєтська критика на їх масову появу в українській літературі за Збручем.

Непожадані й поборювані там, непомічені й помітувані тут, ці жінки вже починають палахкотіти і запалювати інших, на наших землях.

І цей тип, який сміливо ввійшов до літератури там, який так тягне до себе своєю романтикою й якого якраз тому звідти женуть зганьбленого й осміяного, позасовєтські автори повинні були б з тріюмфом ввести в наше письменство. Повинні були б його звеличити і вирізьбити якнайяскравіше. Вони того не роблять. З простої причини: бо самі не знають, які жінки їм потрібні, якими вони хочуть їх бачити.

Поодинокі таланти показали нам, якою не сміє бути українська жінка. Але цього мало. Треба, щоб вони знали, якою вона повинна бути, якою вони її прагнуть. Бо жінка в кожній нації є такою, якою її прагне мужчина.

В хаосі жіночих образів нашої літератури, в плутанині перехресних бажань, між прокльонами рабинь і амазонок, і захопленням тими й другими, українська жінка все ж таки зуміла створити собі ідеал, найбільш відповідний добі, і простує до нього невпинно. Вона вже не хоче бути ні рабинею, ні "вампом", ні амазонкою. Вона хоче бути Жінкою. Лише такою жінкою, що є відмінним, але рівновартісним і вірним союзником мужчин в боротьбі за життя, а головне — за націю.

"Лірична пристрасть жінки буває так само героїчна, як формуюча воля мужчини. Завданням жінки є віднайти її. Мужчина мусить їй в тім допомогти".

А передусім мужчина, що формує духове обличчя суспільности — мужчина-письменник.